

блиски сарадник Мукаржовског, с једне стране, или Никола Милошевић, са друге. Лома оцењује као књижевнокритички релевантно Илићево хуманистички-либерално просуђивање авангардне традиције, разматрајући у истим оквирима и смисао тумачења Николе Милошевића и његових закључака да су апорије иманентне самој структуралистичкој визури.

У овом *Зборнику*, анализа научне делатности Александра Илића постаје својеврстан критички приказ историје једног дела модерних кретања у књижевности и модерних теорија књижевности у српској култури, нарочито у последњим деценијама 20. века. Уредник Миодраг Лома сачинио је од *Зборника* дело у којем се анализирају становишта Александра Илића као књижевног теоретичара који је изузетно добро познавао чешки структуралистички приступ проучавању књижевности, и пре свега, чешка авангардна кретања. Цео *Зборник* организован је око идеје да се ослика грађење једне књижевнотеоријске позиције која је у одређеном периоду била од великог значаја за развој књижевности и мисли о књижевности у Србији и Југославији, да се укаже на место које у том процесу заузимају преводи и интерпретације у српској и југословенској стручној јавности, да се дотакне питање односа и размена идеја и поставки различитих теоретичара као елемената у развијању књижевног мишљења, и да се прикаже разноврсност погледа на проучавано раздобље у данашње време. Тиме је дат значајан допринос проучавању мисли о књижевности у српској култури.

Др Александра Манчић

Институт за књижевност и уметност
aleksandra.mancic@gmail.com

Примљен: 1. марта 2022. године

Прихваћен за штампу априла 2022. године

UDC 821.163.41.09(049.32)

О НАЈМЛАЂИМ КЊИЖЕВНИМ ЈУНАЦИМА

(Драгана Вукићевић. *Бебе у њосћељици књижевности*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2021, 164 стр.)

Књига *Бебе у њосћељици књижевности* Драгане Вукићевић састоји се од осам поглавља (*Емброн, Просветиљски, религиозни и фолклорно-патријархални концепти, Виријелне бебе, Мршворођенчад и нерођенци, Бебе најраде и бебе казне – ошледало и залог будуће, Чедовишћа, Бебе макине, сајбер бебе, бебе шифре, У жанровској њосћељици*) у којима се спектар фикцијских беба прати у различитим етапама „остварености“ и различитим онтолошким статусима (жељена беба, ембрион, рођена беба, мртва беба), различитим социјалним статусима (патријархално окружење, савремени урбани амбијент), стилским формацијама (фолклор, просветитељство, класицизам, реализам, модерна, авангарда, постмодерна), жанровским „постељицама“ и дискурзивним праксама (балада, бајка, басна, идила, проповед, пасторала, роман, приповетка, реклама итд.), уметностима (визуелне, текстуалне).

На највишем структурном нивоу, бебе се посматрају као подтип јунака тромплеја – оних чији је онтолошки статус бивалентан, то јест, јунака који истовремено припадају различитим равнима постојања и који границе међу тим равнима

прекорачују. У случају беба реч је о преласку „из неоствареног (виртуелизованог кроз жеље, страх, наду) у невидљиво а присутно (ембрион), из невидљиво присутног 'без нас' у видљиво 'са нама'“, као и у лиминалном егзистирању у простору између пресимболичког и симболичког, неизрецивог и језички артикулисаног.

Неосвешћене језиком и неуведене у језик и културни поредак, бебе се посматрају као идеалан простор за „уписивања“ и пројекције свих врста, односно, нара-толошким језиком речено – за „фокализацију кроз другог“. Уз то, истиче ауторка, њихов гранични статус дефинисан је и околношћу да маркирају једну од лакуна аутобиографског наратива сваког појединца: „будући да немамо трик да излазећи из утробе будемо и сопствене бабице и да умирући будемо сопствени гробари [...] нашој причи увек недостају прва и последња страница“. Те странице – тачније, инскрипти тих страница – јесу простор анализе Драгане Вукићевић у понуђеном рукопису.

Просветитељско-рационалистички концепт је, показује ауторка, (заједно са женама и слабима) бебе сагледавао као материјал за моделовање, као недовршену категорију бића које тек треба увести у поредак знања, етике, државе. Класицистички наративи од бебе су начинили етички проводник, огледало родитеља: „мајки – како брижних, тако и оних које бригу о свом физичком изгледу надређује бризи о здрављу детета, и лице очева – њиховог нарцизма и амбиција“. На другом полу су хришћанско-утопистички дискурс, који је изнедрио представу о детету као невином, анђeosком бићу, чијој чистоти треба тежити, фондирану, у основи, на есхатолошком кључу (улазак у царство Божје), и, с друге стране, традиционална матрица, експонирана у усеном фолклору, која дете позиционира на широј социјално-религијској мапи (континуитет лозе и култа), због чега се мушком потомству даје изра-зита предност у односу на женско, што ауторка илуструје пословицама („Бољи син од кала него девојка од злата“, „Кћер је туђа вечера“ и др.).

Међу виртуелним бебама – онима које постоје у наративу иако не егзистирају у свету фикције – издвојена су три типа беба: жељене, безнадно жељене и нежељене. Већа пажња посвећена је, очекивано, „минус–беби“, детету које се жели, а којег нема, јер је оно и у фолклорним и у ауторским текстовима замајац радње и индикатор односа заједнице према бездетној породици или женском породу. Ауторка упућује на налазе Тихомира Ђорђевића и чињеницу да је у традиционалним културама мушкарац био у потпуности заштићен од одговорности за добијање женског порода и да је обичајна пракса оштрицу суда и санкција усмервала искључиво на жену. Нежељено дете подједнако је фреквентан мотив у усеном стваралаштву, јер је нормирао типове односа (забрана инцеста, ванбрачних веза и сл.). Доминантан фолклорни мотив излагања нежељеног детета у гори (песме о находима) преобразио се у реалистичкој прози у детаљ посредством кога се говори о убицама, најчешће мајкама (абортус, чедоморство), али с учесталашћу знатно мањом до очекиване, с обзиром на централна интересовања реалистичке приповетке, примећује ауторка. Проза модерне донела је нове модалитете: „У причама о убијеним бебама, фокус се почетком 20. века померао са социјалног према психолошком полу: са фигурације социјално маргинализованих и девијантних према фигурацији психички растројених“ (*Мрјуга* Петра Кочића, *Зима* Богдана Ластавице, *Вихор* Вељка Милићевића). Истовремено, мотив је призма кроз коју се преламају ригидне социјалне норме, али и архетип „црне даме“, мрачне и деструктивне женске сексуалности која у миту и фолклору има два основна варијетета – агресивност према мушкарцима и первертирано материнство (које иде до канибализма). Најзад, ауторка се задржава на низу варијетета бебе–жртве, за шта бебу квалификује њена вишеструка маргиналност (одсуство трагова културе: имена, језика, рода, одећа и др.). Посебно

је издвојена тема абортуса, која се анализира у распону од греха убиства до права на убиство, афирмисаног релативно позно, најпре у модерној женској лирици (Милена Марковић, Ана Ристовић).

Посебно је разматрано крајње провокативно питање „нарцизма творца“ („за што је заједници битно да беба на неког личи, да буде нечија?“), што у ширем социјалном контексту говори о нарцизму нације, опетовању идентитетских елемената и политизацији беба у јавном дискурсу (борба против беле куге). Као особено на личје анализира се тема бионегативитета – опетовање негативних особина, судбина, искустава – обојено у већини случајева културно-антрополошким песимизмом. У истом контексту разматран је и феномен наследне кривице, који се у фолклорном и хришћанском кључу ишчитава у категоријама греха и казне, а у позитивистичко-натуралстичком – у биолошком багажу наслеђене крви.

Посебно поглавље посвећено је бебама-хибридима, било да је реч о афирмативној симбиози људског и нељудског (бајковите принцезе рођене од снега, херојски наративи и сл.), било да је реч о чудовишним спојевима са животињама, машинама, мртвима. У другој категорији посебна пажња посвећена је вампировићима, змајевићима, зооморфним бебама (кентаури, *infans agnus*, *infans anguis*, нави), те програмираним бебама (бебе-макине, дигиталне бебе, бебе-шифре), које фигурирају у антиутопијским и дистопичним наративним универзумима. Најзад, у низу троплејских варијација, Драгана Вукићевић издваја и симболичке бебе – уметничке творевине које се метафоричком пројекцијом именују и сматрају децом и потомством уметника творца (Лаза Костић, Стеван Раичковић, Иван В. Лалић), с могућим исклизнућем у хибрис прокреације, која је недозвољена или (попут Ђаволске) недовољно добра, первертирана имитација (Војислав Илић, *Мраморни убица*).

Посебно поглавље посвећено је моделативном потенцијалу жанра и начинима на који жанровске стратегије дефинишу позицију и улогу бебе, што је илустровано примерима усмених балада и мелодрама. У првом случају ауторка се задржава на кругу варијаната с централним мотивом свекрве крвнице, у коме муж убија оклеветану супругу и чедо у њој, и на песми *Бој ником дужан не остијаје* из Вукове антологије. Улога фетуса у поменутих баладама, истиче Драгана Вукићевић, јесте у посредовању дијалога између одраслих и судара „великих система култура: патријархата и патријархата, ендогамије и егзогамије, паганизма и хришћанства“.

Мелодраме, с друге стране, акцентују патос: мртве бебе у њима превасходно фигурирају као ефектна средства путем којих би публику требало потреси, ганути, узбудити или ужаснути, као у причама које су на фону демонолошких предања и гласина тематизовале сахрањивање живог одојчета (Драгутин Илић). Сасвим другу стратегију исти жанр је примењивао на изгубљену и подметнуту одојчад и децу, што је, како показује ауторка, била и продуктивна тема у хумористичко-сатиричној прози (Бранислав Нушић, *Оицијинско дете*), која је повремено задобијала и директне политичке конотације (Радоје Домановић, *Сипрагија*). У комичном кључу писци пародијски реинтерпретирају тајну рођења и очинства, а беба се од вољеног и жељеног бића трансформише у робу. Бебе у комичним наративима имају, притом, двоструку пародијску функцију: „унутар наративног света оне су генератор хумора, демистификатор одраслих, опет једна врста знака проводника, и пример пародијске фокализације кроз другог. У ширем контексту, оне су, међутим, и 'мета-бебе' преко које се успоставља комичко пародијски дијалог, креативна игра са другим текстом: креира (анти)портрет, (анти)наратив“. Њихова физиологија је, најзад, показује Драгана Вукићевић, ефектно средство карневалског травестирања озбиљних ситуација и осећања, али и мелодрамског жанра.

Финални делови књиге посвећени су теоријско-интерпретативним оквирима који су у већој мери обележили сагледавање беба у књижевности и култури – психоанализи, која се фокусира на пресимболичку фазу у одрастању детета и симболичке везе с оцем и мајком (Едипов и Медејин комплекс), и феминизам, који је у вези с бебама и рађањем активирао две основне аналитичке матрице: сагледавање родних конструкција и генерисања рода у процесу преласка из пресимболично у симболично мишљење културе, с једне стране, и телесности, као непосредне, пресимболичке (ванјезичке и прејезичке) врсте комуникације, с друге („млечно, телесно писмо“).

Беба је, напослетку, у кратким цртама постављена у нашире симболичке оквире космичке и календарске дијахроније путем пројекције рађања и смрти на циклусе природе (лето : зима) и универзума (беба–космос).

Поред низа фолклорних наратива и аутора спорадично поменутих у претходним редовима, анализирани су и текстови Јована Суботића (*Ембрион*), Растка Петровића (*Једини сан, Дан шессти*), Јована Стерије Поповића (*Роман без романа*), Гаврила Стефановића Венцловића, Јанка Веселиновића (*Сељанка, Рајар*), Светолика Ранковића (*Сеоска учишћељица*), Симе Матавуља (*Изроди*), Боре Станковића (*Нечистија крв*), Милоша Црњанског (*Сеобе*), Ива Андрића (*На Дрини ћурија, Мара Милосница, Травничка хроника*), Владана Деснице (*Зимско њећовање*), Добрице Ћосића (*Бајка*), све до савремених остварења Дејана Вукићевића (*Кенџаур*), Мухарема Баздуља (*Последњи мушкарац*), Оливере Недељковић (*Посишћељица*), Лане Басташић (*Ухвајти зеца*) и других.

Успостављен аналитички оквир омогућио је ауторки и додатна ширења: на пример, према концептуализацији жељених беба у роману *Корени* Добрице Ћосића, према жанровима који обрађују мотив инцеста и архивирају наратив о небеској свадби, према примерима (нарочито из дубровачке књижевности) који се односе на праксу збрињавања беба у домовима за нахочад.

Књига *Бебе у ћосишћељици књижевности* писана је са истинском читалачком страшћу и с изузетним познавањем српске књижевности, како оне фолклорне провенијенције, тако и ауторских текстова од Венцловића до савремених стваралаца. Дисперзиван спектар мотива, жанрова, формација преломљен је кроз подједнако разуђен теоријско-методолошки систем савремених хуманистичких истраживања (психоанализа, феминизам и теорије рода, теорија жанрова и комике, антропологија, фолклористика, имагологија, наратологија и др.), а да се притом није изгубило на кохерентности. Томе је несумњиво допринела одлично одабрана кровна тема, односно мотив изузетно присутан у литератури, коме у досадашњим анализама није био дат ни изблиза пропорционалан простор. Књига Драгане Вукићевић ту лакуну попуњава. Најзад – али не и најмање битно – *Бебе у ћосишћељици књижевности* написане су изузетним стилем, који по осећају за метафору и језички обрт повремено парира анализираној грађи.

Др Лидија Делић

Институт за књижевност и уметност

Београд

lidija.boskovic@gmail.com

Примљен: 28. јануара 2022. године

Прихваћен за штампу фебруара 2022. године